

ARCHEOLOGISCHE WAARNEMINGEN:

John Assink

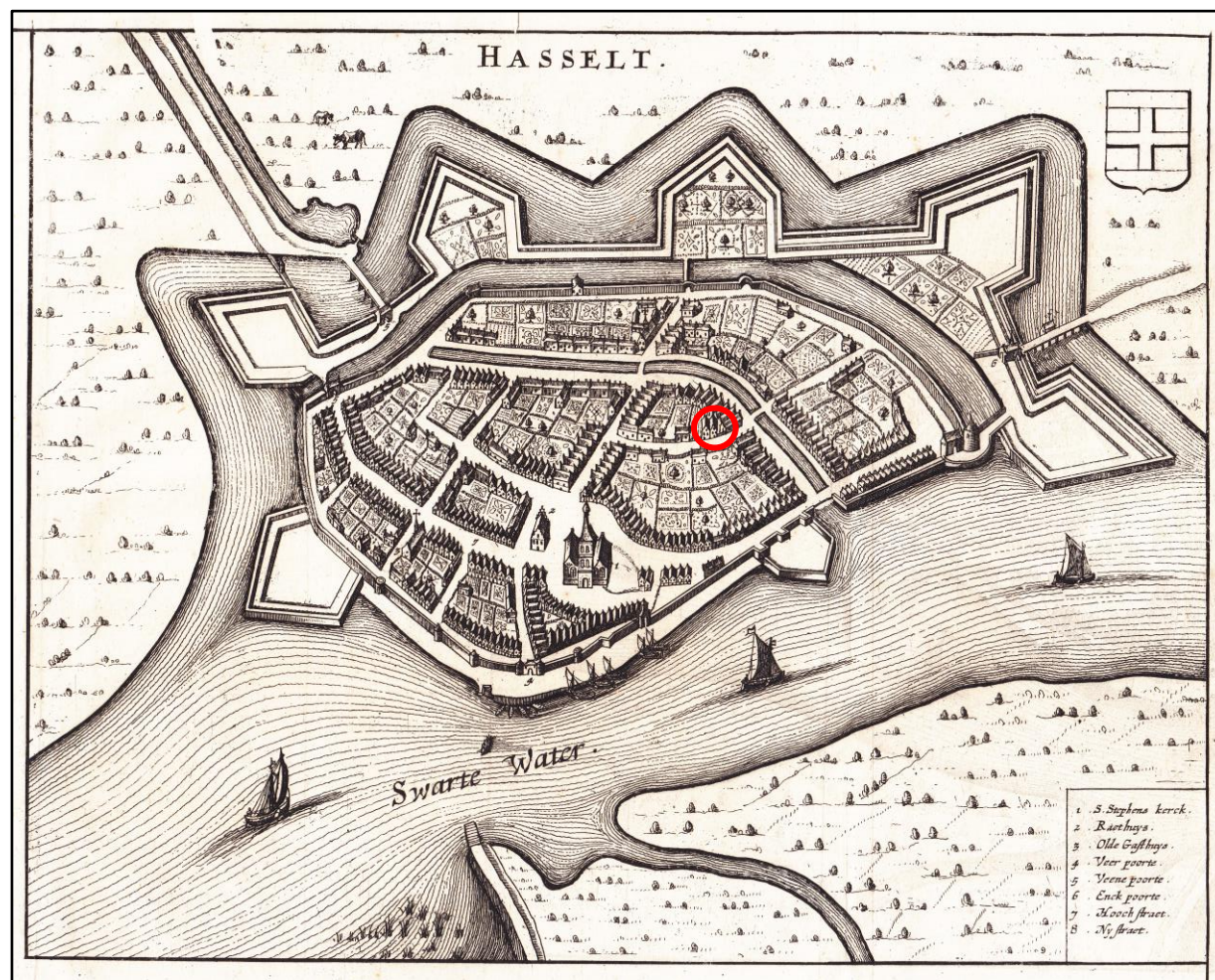
Vondstenonderzoek Regenboogstraat 4 - Hasselt

SAWZ - Rapport 2024-03

Datum: november 2024

Aanleiding:

Op 18 oktober 2024 bracht Mirjam Bos een doos met scherven afkomstig van een verbouwing van het pand Regenboogstraat nr. 4 in Hasselt. Deze doos was afkomstig van de vorige eigenaren, die de scherven hebben gevonden tijdens een verbouwing in 2003. Het betrof de verbouwing van een voormalige stadsboerderij. De boerderij is ca. 1920 voor een deel afgebrand en later weer herbouwd.

Figuur 1: Kopergravure Johannes Janssonius - ca. 1657, met in de rode cirkel de plaats van de woning.

Figuur 3: Kadastrale kaart van Hasselt – 1832.

Figuur 2: Nu kadastraal: Hasselt sectie A 3773

Inleiding:

De Regenboogstraat (vroeger Regenboog Steeg) komt al voor op de kaart van Jacob van Deventer uit ca. 1560. De stadsplattegrond van Janssonius uit ca. 1657 (fig. 1), laat een beginnende bebouwing zien aan de noordzijde vanaf de Brouwersgracht. Tevens is de beginnende bebouwing te zien van de tweede uitleg (de Nieuwstad) aan de noordoostzijde van de Binnenbracht. De kaart vertoont een grote overeenkomst met de stadsplattegrond van Joan Blaeu uit 1648¹.

De kadastrale kaart uit 1832 (Hasselt sectie A - 2^e blad), laat aan de noordzijde van de Regenboogstraat, een meer aaneengesloten bebouwing zien terwijl aan de zuidzijde nog weinig is veranderd. (fig.2)

De vondsten zijn afkomstig van het perceel A315 (fig. 2). Hier woonde rond 1832 *slagter* Moses Salomon van Kleef. Perceel A314, a, b en c waren eigendom van *doodgraver* Albert de Vries. De burens van van Kleef waren op perceel A316, *turfdrager* Gerrit Koers de Vries en op A317 *metselaar* Wolter van Munster. De percelen zijn later verkaveld.

Figuur 4: ca. Grape 1375-1450.

De Vondsten.

Alle vondsten zijn opnieuw gewassen en gedroogd en indien mogelijk, bijpassende delen gelijmdⁱⁱ.

Tegels.

Er zijn een aantal majolica tegelfragmenten gevonden, die te herleiden zijn tot een MAE (Minimum Aantal Exemplaren) van 8 stuks. Van geen van de tegels kon de afmetingen worden bepaald. Alle tegels zijn beschilderd met kobaltverf op tinglazuur en afgedekt met loodglazuur.

Fragment 1 is een figuurtegel met een afbeelding van een Pikenier. Nog net is de lans in de rechter bovenhoek te zien. De scherf is licht/rood met een dikte van 12 mm. De afbeelding is van mindere kwaliteit, het rechter been is doorgelopen. Het hoekmotief is een 'Franse lolie'. Een bijna identieke tegel is gevonden bij de opgraving bij het Burg. Royerplein in 1991. Datering: 1620 – 1650.

Fragment 2 is een landschap in dubbele cirkel met hoekmotief 'spin'. Het tinglazuur en de beschildering is hier en daar verdwenen. De scherf is van witbakkende klei met een dikte van 8 mm. Datering: 1720 – 1800. Dit type tegel met hoekmotief spin werd rond 1900 opnieuw geproduceerd.

Fragment 3 is eveneens een landschapstegel, gelijk aan fragment 2, met afbeeldingen van schepen. Datering: 1720 – 1800.

Fragment 4 is moeilijk te dateren maar eveneens een landschap in dubbele cirkel. De scherf is licht- rood en het hoekmotief ontbreekt.

Fragment 5 is mogelijk een (springend) paard geschilderd in een geschulpte rand met meanders. De scherf is rood van kleur en met een dikte van ca. 12 mm. Datering: 1620 – 1650.

Fragment 6 is een figuurdecor met een gedeelte van een vrouw, mogelijk een boerin. Hoekmotief is spin met proengaten. De dikte is 8 mm. Datering: 1630 – 1680.

Fragment 7 is niet te determineren maar duidelijk een misbaksel. Hoekmotief zou een Franse lolie kunnen zijn. Het motief lijkt op een haas met korte oren. De scherf is van lichtrode klei en gelaagd wat eveneens duidt op een mislukt bakproces. De dikte is 15 mm. Al vele jaren zijn we op zoek naar tegels die mogelijk in Hasselt gebakken kunnen zijn. Wie weet? De andere drie fragmenten zijn te fragmentarisch om te determineren.

Kleipijpen.

Er zijn een tweetal kleipijpen gevonden waarvan een complete ketel. Deze is niet voorzien van een hiel- of zijmerk en is licht dubbel conisch. De pijp is goed doorrookt, wat tegenwoordig gekoppeld wordt aan een arme eigenaar. De pijp behoort tot de vroege pijpen. Door de dure tabak in het begin was de ketelinhoud klein. Echter worden er ook later nog kleipijpen met kleine ketels gemaakt om even tussendoor wat te kunnen roken. De oudste kleipijpen in Nederland zijn van ca. 1580. Deze vondst is te dateren tussen 1630 en 1640. De tweede vondst is een fragment met een hielmerk van een 5 met een onleesbaar cijfer in parelrand. Mogelijk voorzien van een kroon. Als zijmerk is

het wapen van Gouda te zien met een S. Dat betekent een slechte kwaliteit. De pijp bevat geen rooksporen. Datering: 1700 – 1800.

Metaalvondsten.

Een bijzondere vondst is die van een ijzeren kogel. Geoxideerd heeft de kogel nog een kaliber van 338 gram en een diameter van 50 mm. De buitenlaag schilfert hier en daar af, maar er is nog een flauwe gietnaad waar te nemen. Mogelijk betreft het hier een kogel uit een klein kaliber kanon. Er is geen afgeplatte zijde te zien.

Mogelijk is de kogel nooit afgevuurd of er is geen hard object geraakt.

Datering: 16^e – 17^e eeuw.

Vloertegels of plavuizen.

Een drietal vloertegels zijn vrijwel compleet. Net als de wandtegels zijn ze gelijmd met een schelpkalkmortel.

De grootste tegel, ook wel estrik genoemd, heeft afmetingen van 21,5 x 21,5 cm en een dikte van 3 cm. De tegel is van roodbakkende klei en voorzien van een koperoxide glazuurlaag met lekglazuur aan enkele randen. De glazuurlaag is voor een klein deel verdwenen. Dit type tegel was lang in gebruik. Een soortgelijke tegel is bekend uit Heerenveen, afkomstig van Hasker Convent uit 1350, maar ook uit opgegraven scheepswrakken waar ze als hardvloer werden gebruikt. Deze dateringen liggen tussen 1400 – 1800.

Een tweede plavuis heeft een gele glazuurlaag en is eveneens van roodbakkende klei. Afmetingen: 11,5 x 11,5 cm en dik 2,2 cm. Dit soort tegels werden eveneens vaak gebruikt als hardvloer, of als achterwand bij een haard of fornuis gemetseld. Datering: 1600 – 1800.

Plavuis nummer 3 is eveneens gebakken van roodbakkende klei met afmetingen van 10 x 10 cm en een dikte van 1,5 cm. Waarschijnlijk is de glazuurlaag van loodglazuur verdwenen. Deze is nog wel waarneembaar aan de zijden. Geen van de plavuizen heeft duidelijke proengaten.

Datering: 1600 – 1800.

Botmateriaal.

De collectie bevat een viertal botfragmenten en een kies afkomstig van slachtafval. Twee, mogelijk drie botfragmenten zijn hol, afkomstig van gevogelte. Een derde botfragment evenals de kies zijn niet door ons te determineren. Er zijn geen snij- of haksporen waarneembaar.

Gebruiks aardewerk.

Meest opvallend zijn fragmenten van een grape van grijsbakend en ongeglazuurd aardewerk. Hiervan is een bijna complete bodem gereconstrueerd. De vorm is: een gebogen driepoot bol. De grape is handmatig vervaardigd en voorzien van drie poten waarvan er twee aanwezig zijn. Dit type aardewerk is reducerend gebakken d.w.z. dat er aan het eind van het bakproces de zuurstoftoevoer is afgesloten. De twee gevonden randscherven zijn glad afgewerkt.

De klei is gemagerd met fijn zand en de scherf is licht grijs. Soms werd vers hout gebruikt in de oven waardoor de pot een soort roetaanslag kreeg. Dit verminderde de poreusheid in lichte mate. Het aantal vormen was beperkt tot voorraadpoten, -kannen en -vaten.

De voorloper van dit type aardewerk is de kogelpot (1000-1300). Er zijn naast delen van de bodem nog twee randfragmenten en een scherf aanwezig. Een randfragment is voorzien van een verticaal worstoor. Vermoedelijk zijn er twee geweest. Het oor begint bij de bovenkant van de rand die 3,8 cm breed is. De pot lijkt aan de binnenzijde handmatig op dikte te zijn geschaafd.

Dit aardewerk komt sporadisch voor in Hasselt. De vondst is mede opmerkelijk, omdat deze gevonden is in een deel van Hasselt dat later tot ontwikkeling kwam. De pot kan worden gedateerd tussen 1300 en 1400. Dit aardewerk zou je eerder verwachten in de Hoogstraat of Ridderstraat.

Figuur 5: Grape uit Tiel 1200-1300.

Eveneens een tweede opvallende vondst is die van een grape van roodbakende klei. (fig.3) De bodem is vlak met een driepoot. Het verticale worstoor is scheef bevestigd en begint aan de bovenzijde van de rand. De grape is op een draaischijf voorzien van ribbels op de schouder. De binnenzijde is ongeglazuurd en aan de buitenzijde is op de schouder een spoor van loodglazuur waar te nemen. De voorzijde, met waarschijnlijk een schenklip, is verdwenen. Mogelijk dat hier een kleine glazuurlaag op de schouder onder de schenklip aanwezig was. Dit type grape komt voor tussen 1375 en 1450. De hoogte is 12 cm en de breedte 11 cm.

Helaas is er geen archeologisch onderzoek bekend wat meer duidelijkheid omtrent de vondstomstandigheden had kunnen geven. Hierdoor is de herkomst van het gevonden materiaal onzeker. Mocht het in situ hebben gelegen, dan vertelt het ons iets over de datering van de eerste bewoning. Wanneer de Regenboogstraat is aangelegd, is namelijk onbekend. Na de tweede uitleg van de stad tussen 1400 en 1500, is er een brug gebouwd over de gracht. Deze Schoutenbrug was de verbinding met de Ziekenhuisstraat waardoor de Regenboogstraat een belangrijke verbindingsweg tussen het nieuwe stadsdeel en het centrum werd. Pottenbakkers lagen vaak buiten de stad i.v.m. brandgevaar. Bekend is dat ter hoogte van Brouwersgracht 16 een brouwerij gelegen was en daarvoor zou er in de 17^e of 18^e eeuw een pannbakkerij gelegen hebben. Gezien enkele misbaksels zou het speculatief ook nog om pottenbakkersafval kunnen gaan.

Enkele andere restanten van roodbakend aardewerk zijn o.a. de steel van een olielampje met een hoogte van 8 cm. Het loodglazuur is nagenoeg verdwenen. De steel is massief en blijft daarom vaak heel. Een datering is op grond van dit fragment moeilijk te geven. Ze komen voor vanaf 1300 tot eind 1700. Wel is het ruw gevormd aardewerk, waarbij de glazuurlaag is verdwenen. daarom mogelijk eerder een vroege datering dan een late.

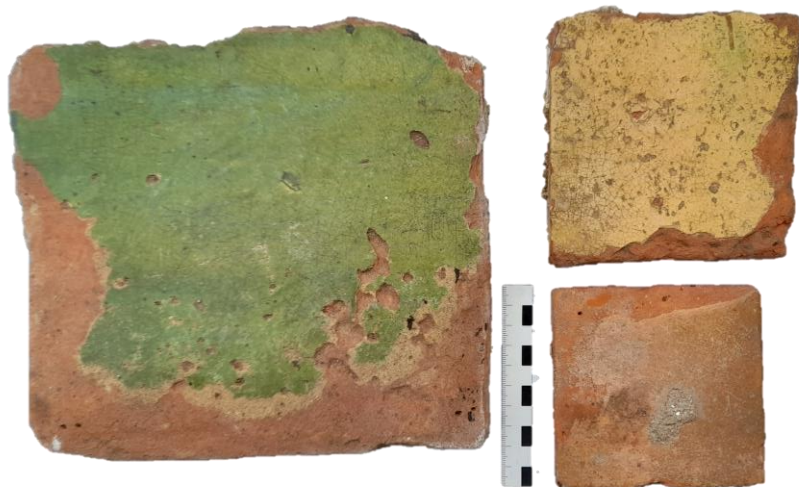

Een gedeelte van een (bolle) bodem met een pootje is aan de binnenzijde voorzien van loodglazuur. Daarnaast een viertal fragmenten van een grote pot met horizontale worstoren. Van binnen ongeglazuurd met een grijs/zwarte aanslag. De buitenzijde is voorzien van loodglazuur. Een ander bodemfragment van roodbakkende klei heeft een standring en is van slechte kwaliteit. Ruw gevormd en onregelmatig. Het loodglazuur is op een klein stukje na in de standring verdwenen, al kan dit ook lekglaazuur zijn. De wand is erg dun en de klei is gemagerd met redelijk grof zand. Mogelijk dat het hier ook een misbaksel betreft. Wat roet aan de onderzijde kan met de brand uit 1920 te maken hebben.

Witbakkend aardewerk.

Een randfragment van witbakkend aardewerk, voorzien van tinglazuur is afkomstig van een bord. Aan de binnenzijde zijn twee dunne blauwe lijnen te zien. Mogelijk is een tweede fragment met figuratie in blauw, afkomstig van hetzelfde bord. Een derde fragment is van geelbakkend aardewerk en binnen en buiten voorzien van tinglazuur. Dit type aardewerk wordt faience genoemd. Witbakkende klei wordt veelal geïmporteerd uit België, Duitsland of Engeland. Datering van deze fragmenten is lastig maar dit soort borden komt voor tussen 1650 en 1750.

Een fragment van een faience schoteltje, ook wel Delftware genoemd, is van porselein en heeft een onderglazuurbeschildering met Chinese motieven. Dit heet Chinoiserie. Datering: 18^e eeuw.

Figuur 7: Plavuisen.

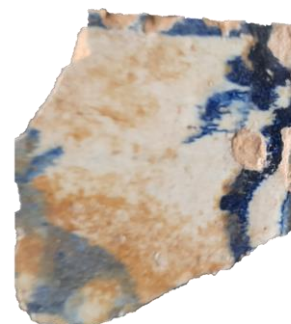
Figuur 6: Fragment 2.

Figuur 10: Fragment 1.

Figuur 9: Fragment 5.

Figuur 8: Fragment 7.

Bodemonderzoek.

In het archief van de familie Bos bleek een rapport van een verkennend bodemonderzoek aanwezig uit 2003.ⁱⁱⁱ In dit onderzoek, naar aanleiding van bouwplannen, zijn een aantal boringen uitgewerkt die vanaf het maaiveld tot 3 meter diep zijn uitgevoerd. Hierdoor is het mogelijk om iets te zeggen over de opbouw van de bodemlagen. Het betreft een bodemonderzoek en geen onderzoek naar draagkracht. Hierdoor ontbreken sonderingen.

Bij boring 2, ter plaatse van de woonkamer genomen, betaamt de eerste 30 cm uit een betonlaag met stenen, wat de vloer is geweest.

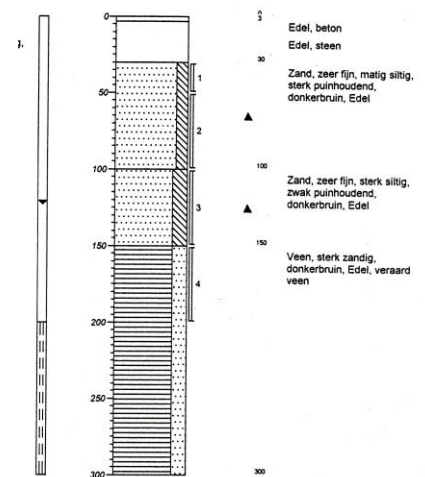
Van 30 cm tot 100 cm is een laag zeer fijn, matig siltig en sterk puinhoudend zand aangetroffen met een donkerbruine kleur. Van 100 cm tot 150 cm een zelfde samenstelling maar dan sterk siltig. Van 150 cm tot 300 cm een donkerbruine, zanderige veraarde veenlaag. Dat wil zeggen dat het veen blootgesteld is aan zuurstof en verteerd is.

Boring 5 is genomen dicht bij de straat tegen de bijkeuken. Deze boring laat van 50 cm tot 100 cm een laag sterk zanderige klei zien en van 100 tot 150 cm, klei met humus. Tot 200 cm veen.

Samenvattend bestaat de bodem tot ca. 1 meter diepte uit een ophooglaag van geroerde grond/zand met puinresten. Hieronder bevindt zich tot een diepte van 1,5 m een laag humeuze klei met daaronder tot ca. 3 meter bosveen. D.w.z. veen met houtresten. Het is aannemelijk dat deze laag nog dikker is dan de boring aangeeft. Hasselt is ontstaan op een rivierduin die zicht uitstrekt van de Hoogstraat, de Markt en de Ridderstraat en vandaar naar het oosten afloopt in een veengebied. Dit veengebied liep tot ver in Duitsland door.

De ophoging van zeer fijn zand is matig siltig, d.w.z. dat er zeer fijne kleideeltjes aanwezig zijn. Deze laag wordt als donkerbruin aangegeven. Waar deze ophoging vandaan komt is moeilijk te zeggen.

Van een recent ontvangen geotechnisch onderzoek van Nieuwstraat nr. 6 (maart 2024) zijn sonderingen bekend.^{iv} Deze laten zien dat op een diepte van 1,40 – NAP (3 meter onder het maaiveld) een zandlaag aanwezig is. Ook hier is een donkerbruine ophooglaag met siltig zand aanwezig. De lagen daaronder worden als niet antropogeen aangeduid d.w.z. niet door de mens aangebracht. Na 100 cm vanaf het maaiveld bevindt zich een laag met zanderig veen en zanderig klei die tot 300 cm onder het maaiveld is aangeboord. Hier begint vermoedelijk de rivierduin waarop Hasselt is ontstaan en in oostelijke richting afloopt.

ⁱ Collectie IJsselantiek.

ⁱⁱ Hiervoor is de standaard lijm: UHU Hard gebruikt.

ⁱⁱⁱ KWA Bedrijfsadviseurs B.V. Rapportnummer 2310170DR01.

^{iv} Koops grondmechanica, project nummer 9479